

מאמר זה מוקדש
לע"נ ידידי דוד חיים בן צבי עקיבא רוטנשטרייך ז"ל
שנתבקש לשיבה של מעלה
ביום י"ג לחודש ניסן תשס"ט
תנצב"ה

שיטת הרמב"ם בענין יין מזוג לנסכים

א. פתיחה – מקור לפסול מזוג

גרסינן בספרי במדבר (פר' נשא פיסקא כ"ג): "ר"א הקפר אומר, 'יין' זה מזוג 'שכר' זה חי. אתה אומר 'יין' זה מזוג 'שכר' זה חי, או אינו אלא 'יין' זה חי ו'שכר' זה מזוג? ת"ל 'ונסכו יין רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר לה', חי את מנסך ואי אתה מנסך מזוג. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון – 'יין' זה מזוג 'שכר' זה חי". מבואר מדברי ההספרי, דיין מזוג פסול לנסכים ע"ג המזבח דבעינן "יין חי" לנסכים ואין יין מזוג נחשב כ"יין חי".¹ וכך מבואר עוד בספרי במדבר (פר' פנחס פיסקא י"ב): "ונסכו רביעית ההין לכבש האחד", חי (גירסת הגר"א) אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג.²

¹ עיקר דרשת הספרי אינו ברור. היה אפשר לומר דדריש הספרי מלשון "שכר" לפי המסקנא ד"שכר זה חי", דקס"ד דשכר מקרי מזוג ולכן אפי' כל מידי דמשכר כשר לנסכים אע"פ דהוי מזוג, וקמ"ל קרא ד"הסך נסך שכר לה" דיין מזוג חסר בשם "שכר". לכאור' כך הבין הרשב"ם ב"ב צז: (ד"ה מזוג) וז"ל "אינו בכלל שכר"; וע"ע בחזון יחזקאל לתוספתא דמנחות פ"ט ה"ב. אמנם הנצי"ב שם בפירושו להספרי דנשא פיסקא כ"ג הק' על כיוון זה טובא מהא דמבואר להלן בספרי לפר' פנחס פיסקא י"ב, דלכא' מיניה ילפינן הפסול דמזוג מקרא אחרנא (במדבר כח: ז) ולא מלישנא ד"שכר". ולהרשב"ם צ"ל דעיקר הדרשה בא מלשון הקרא ד"יין ושכר" (במדבר ו: ג), ובאמת הרשב"ם עצמו שם (ב"ב צז: ציין להספרי בפר' פנחס הנ"ל אחרי שהזכיר החסרון ב"שם שכר". וע"ע בפי' הרמב"ן עה"ת במדבר כח: ז. מאידך, ראה בריטב"א ב"ב ד"ה אי (מובא להלן) שתפס דעיקר הדרשה מפר' פנחס ולא יליף מלשון "שכר" אלא מלשון "רביעית ההין".

² לגבי היחוד ד"חי" דוקא לנסכים, עי' בעמק ברכה להג"ר אריה זאב פארנציי"ק זצ"ל בערך ניסוך המים אות ג'. שם העלה סברא דהגדרת הפסול דיין מזוג היא דחלק המים מבטל חלק היין שבו, וזהו כוונת הספרי בהגשת הצורך ל"יין חי". ובאמת, יעוין בריטב"א ב"ב צז:

ויש סוגיא בגמ' שגם דנה בשאילה הזאת. איתא במג' (ב"ב צז): "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך ע"ג המזבח. למעוטי מאי? וכו' ואלא (שם צז): למעוטי יין קוסס, מזוג, מגולה, ושל שמרים, ושל ריחו רע. דתניא, בכולן לא יביא ואם הביא פסול, למעוטי מאי וכו'". ובהמשך הגמ' שם איתא "אי למעוטי מזוג, עלויי עליה!" והיה אפשר לומר דכוונת הגמ' לומר ד"עילויי עליה" (כלומר, העלהו והחשיבו) לענין נסכים, אבל מבואר בהדיא ברשב"ם (ד"ה עלויי) דזה קאי על קידוש היום אע"פ ד"יין מזוג פסול לנסכים. וכן פי' הריטב"א שם (ד"ה אי) דקושיית הגמ' ד"עילויי עליה" קאי על קידוש היום³. וע"ע במאירי בסוגיין (ד"ה אי) וז"ל "יין מזוג פסול לניסוך וכמו שדרשו בספרי ונסכו רביעית ההין, הוי אומר חי אתה מנסך ולא מזוג, ולענין קדוש מקדשין עליו שהרי החשיבו לשתייה".

ב. שיטת הרמב"ם בענין מזוג לניסוך המים

ועל רקע זה, יל"ע בהא דאיתא בסוכה (מת. - מח:). דתנן התם (מח:). "ניסוך המים כיצד?" ושם (מח:): "מערכו של מים, מזרחו של יין. עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים, יצא". בפשטות, המשנה אומרת דשפיכת המים והיין על מקומותיהם המיוחדים על המזבח אינה מעכבת. וכן נראה מהמשך הגמ' שם בסוכה מח:; דאיתא שם: "בשלמא ד"יין משחיר, דמיא אמאי משחיר? כיון דאמר מר עירה של מים וכו' אתו לאשחורי". כלומר, כיון דשפיכת המים והיין לספליהם המיוחדים אינה מעכבת, הספל המיוחד למים אתי לאשחורי מן היין, כלומר להיכתם ולהתכלך ממנו⁴. ויעוין שם בריטב"א (ד"ה מערכו) שכתב

(ד"ה אי למעט) שלכאור' הבין כדברי העמק ברכה בכונת הדרשה מפר' פנחס, וז"ל: "פי' גזה"כ בנסכים, ובספרי מפי' ליה מדכתיב רביעית ההין כי הין הו"ל כמו חי". לדעתו, הדין ד"יין חי" הוא דבעינן כצורת יין טהור, וכמש"כ "ההין – כי הין". ואולי לפ"ז הריטב"א סובר דעצם המים מבטל הצורה ד"יין טהור ולכן אינו "כי הין".

³ כנראה שגם הבין הרמב"ן ב"ב צז: ד"ה למעוטי את קושיית הגמ' ד"עלוייה עלייה, וז"ל הרמב"ן: "ויש שפירשו (לגבי מגולה) שאע"פ שפסול לנסכים מקדשין עליו דעלויי עלייה". אף דמייירי בפסול מגולה, הרי הגמ' עצמה לא הזכירה הלשון ד"עלויי עלייה" אלא גבי מזוג, ולכאור' לפ"ז פשוט דהרמב"ן פירש קושיית הגמ' דקאי על קידוש היום.

⁴ וכן משמע שם ברש"י סוכה מח: (ד"ה אם לאשחורי) – "לפי שפעמים שמחליפין". שו"מ שכן העיר התוס' יו"ט לסוכה פ"ד מ"ט, וע"ע בפ"י התפא"י שם, ובמנח"ח (מצוה ש"כ).

בהדיא דזוהי כוונת המשנה דחילוף שפיכה להספלים אינו מעכב, ורק ציטט לשון המשנה כפשוטה: "עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך מים יצא".

אבל באמת, היה אפשר לפרש כוונת המשנה באופן אחר. דהנה הביא הרמב"ם (פ"י מהל' תמידין ומוספין ה"ז) את דינא דמתני', אבל בצורה שונה מן הראשונים הנ"ל. וז"ל הרמב"ם: "ואם עירה המים לתוך היין או היין לתוך המים וניסך שניהם מכלי אחד, יצא". לדעת הרמב"ם, כוונת המשנה ד"עירה של מים" גם לומר דאפשר לנסך המים והיין מאותו כלי ואע"ג דשניהם מזוגין⁵. וכבר תמה עליו המנחת חינוך (מצוה ש"כ) דהרמב"ם סותר את הספרי הנ"ל. ויעוין שם במאירי סוכה הנ"ל שכתב נגד שיטת הרמב"ם בהדיא: "ובלבד שלא יערב מים עם היין או היין עם המים"⁶. ושיטת הרמב"ם בזה צריכה עיון⁷.

ג. מהלך הראשון ביישוב שיטת הרמב"ם:

עיון כללי בשיטתו לגבי פסול מזוג

ויתכן לומר דהרמב"ם חולק על הספרי הנ"ל וס"ל דאין שום פסול דיין מזוג לנסכים⁸. וכדי לבסס הדברים, יל"ע שוב בגמ' ב"ב צז:.. כבר הבאנו, דלפי

⁵ עצם המקור להרמב"ם מהמשנה טעון הסבר, דלפי רש"י, הריטב"א, והמאירי, כל פסקא דמתני' קאי רק על עצם השפיכה ודלא כשיטת הרמב"ם. והמהר"י קורקוס (פ"י מהל' תו"מ ה"ז) טוען ד"מפרש רבינו דאו קתני, דאי החליף קאמר פשיטא והיכי תיסוק אדעתין דלא יצא". ר"ל דאם לא באה המשנה לחדש לנו חידושו של הרמב"ם, הבבא ד"ושל יין לתוך של מים" מיותר הוא. ושו"ר בעמק הנצי"ב לספרי פר' נשא פיסקא כ"ג (ד"ה מ') שכתב דשיטת הרמב"ם אתי כפשטיה דהמשנה, משום דלא תני "אם החליפין יצא" להדיא.

⁶ ובאמת אם נדייק היטב במאירי שם בסוכה מבואר שיש סתירה גלויה בדבריו, וגם שסותר את מש"כ בסוגיא דב"ב צז:.. דבקטע לפני מה שציטטנו כתב המאירי עוד: "וקאמר דנותן היה המים מן הצלוחית וספל, ומנסך מים בספל זה ויין בספל זה ואם עירה המים לתוך של יין או היין לתוך של מים ונסך שניהם בכלי א', יצא". ולכאורה משמע מקטע זה כשיטת הרמב"ם הנ"ל, ולהדיא דלא כמש"כ בקטע הבא. והמהדיר להמאירי (מהדורת סופר) רוצה לטעון דכוונת המאירי כאן לומר שהחליף, וזה דחוק מאוד בלשון המאירי, ועדיין צ"ע.

⁷ באמת, כתב החפץ חיים זצ"ל בליקוטי הלכות למס' סוכה מח: (שם ב"זבח תורה") דלק"מ, שהרמב"ם עצמו לא כיוון לומר שאפשר למזוג שניהם מכלי א' וכל כוונת הרמב"ם לומר שהחליף בספלים וכמש"כ המאירי. לענ"ד, זה דחוק מאוד בפשטות לשון הרמב"ם.

⁸ כך טוען הנצי"ב להדיא בעמק הנצי"ב להספרי פר' נשא פיסקא כ"ג הנ"ל. וז"ל הנצי"ב: "והנראה שפוסק דמזוג כשר לנסכים וכו'". והנצי"ב כתב שם דהרמב"ם פסק נגד הספרי משום

רוב ראשונים קושיית הגמ' ד"אי למעוטי מזוג עלויי עלייה" קאי על קידוש היום. באמת, הבנה זו יותר סבירה לפי המשך הגמ', "דאמר ר' יוסי ב"ר חנינא מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים". אבל אפשר לומר דלא כהראשונים הנ"ל, ולבאר כוונת קושיית הגמ' כדלהלן: "אי למעוטי מזוג, עלויי עלייה!" כלומר, אי למעוטי יין מזוג מקידוש היום משום דאינו ראוי לנסכים, יין מזוג ראוי לנסכים! ונראה לדעת הני אחרונים שפירשו דהרמב"ם פוסק נגד הספרי, עכצ"ל דכך הבין הרמב"ם בקושיית הגמ'⁹. ואע"פ שרוב הראשונים לא פירשו כך, מבואר ברגמ"ה על אתר שכתב הכי להדיא: "עלוייה קא מעלייה ליה – ואמאי אינו רשאי לנסך ע"ג המזבח"¹⁰?

ולפי שיטת רגמ"ה, יש לדחות הראיה מן הסוגיא דב"ב.

לפ"ז, יש להבין תופעה מעניינת בפסקי הרמב"ם בכמה מקומות. דהנה הביא הרמב"ם (הל' איסור"מ ו:ט) את רשימתו של יינות הפסולים לנסכים, וז"ל הרמב"ם שם: "ואלו הן היינות הפסולין לגבי המזבח: המתוק, והחרושין, ומבושל בשמש עד שנשתנה טעמו בבישול". ושם (ו:י) המשך וז"ל: "יין שנתגלה פסול לגבי המזבח. הדלה גפן על גבי תאנה יינה פסול לנסכים מפני שנשתנה ריחו". והרי ברשימתו השמיט הפסול דמזוג וקוסס, וכבר עמד בזה הלח"מ. ויתכן, שהרמב"ם השמיט תוכן הברייתא בסוגיא דב"ב משום שהוא סובר דאין פסול מזוג כלל לנסכים! והיה אפשר להקשות על דרך זה מהא דפסק הרמב"ם עצמו שם (ו:י) דאין מגולה פסול לנסכים, ולכא"ו מקור לדין הזה מופיע

דשיטתו מבוססת על הקריאה ההכי פשוטה של המשנה בסוכה מח: , וראה לעיל בהע' 5. וכ"כ הלח"מ (פ"א מהל' מאכ"א ה"ט) וז"ל "לכן אני אומר דרבינו סובר דאין מזוג כשר לגבי מזבח וכו'" (ונעיין בפסקים אלו בהל' מאכ"א בהמשך המאמר). אמנם, המנח"ח הנ"ל (מצוה ש"ב) דחה מהלך זה בתוקף: "מ"מ בודאי לא יחלוק רבינו על ברייתא דפסרי הובא בש"ס דילן וכו'".

⁹ כן כתב הלח"מ (פ"א מהל' מאכ"א ה"ט) הנ"ל וז"ל: "ומפרש רבינו כך, אי למעוטי מזוג דכיון דאינו קרב אין מקדשין עליו, 'עלוייה עלייה' ואמאי אינו קרב כיון שהוא עליויא לו! דכיון שהוא מעולה, ראוי להכשירו לגבי המזבח!"

¹⁰ שו"מ שגם העיר החזון יחזקאל לתוספתא דמנחות פ"ט ה"ב לשיטת רגמ"ה לפירושו לסוגיין. ובאמת בעל החשק שלמה על אתר גרס ברגמ"ה דלא כמו שמופיע אצלנו בש"ס, ולשיטתו הגירסה הנכונה היא: "אמאי אינו רשאי לקדש עליו". אמנם במהדורת מכון ספרי אור החיים לפרגמ"ה (תשנ"ח) המוגה ע"פ כת"י גורס כמו שמופיע אצלנו בש"ס ולכן יש להביא ראיה מדבריו. וע"ע באבן האזל פ"ו מהל' איסור"מ ה"י שגם העיר הערה זו.

בסוגיית הש"ס יחד עם דינא דמזוג ויין קוסס! ונראה דהרגיש בזה המל"מ שם, ולכן הביא מקור מיוחד לשיטת הרמב"ם לדין הזה דהיינו ממתני' דסוכה מח: דאיתא שם "היה ממלא מן הכיור שהיין והמים מגולין פסולין לגבי מזבח". ולפ"ז, הרמב"ם אינו זקוק כלל לסוגיית הגמ' דב"ב צז: ¹¹.

ויש להוכיח כמהלך זה עוד מסוגיא אחרת בש"ס שנחלקו בה הרמב"ם וכמה מהראשונים. איתא בע"ז (ל.) "אמר רבא הלכתא יין מזוג יש בו משום גילוי ויש בו משום יין נסך. יין מבושל אין בו משום גילוי ואין בו משום יין נסך". והרמב"ם (הל' מאכ"א יא: ט) הביא דינא דרבא, אבל בניסוח מחודש. וז"ל: "אין מתנסך לע"ז אלא יין שראוי להקרב ע"ג המזבח. ומפני זה, כשגזרו על סתם יינם וגזרו על כל יין שיש בו הגוי שיהיה אסור בהנייה, לא גזרו אלא על היין הראוי להתנסך. לפיכך, יין מבושל של ישראל שנגע בו הגוי אינו אסור ומותר לשתותו עם הגוי בכוס אחד. אבל יין מזוג ויין שהתחיל להחמיץ ואפשר שישתה אם נגע בו נאסר". הגדרתו של הרמב"ם לדינא דסתם יינם אינה מופיעה בש"ס, ובפשטות טעמא דגזירת סתם יינם אינו קשור כלל לדיני נסכי ישראל ¹². אבל אם נקבל סברת הרמב"ם, יוצא דהקובע הוי יין כשר לנסכי ישראל, ואעפ"כ גזרו על יין מזוג. ובשלמא לדעת הרא"ש (שם בע"ז ג: יג) דגזרו משום בנותיהם של גוים, דלא שנא יין מזוג מיין טהור לענין בנותיהם של גוים. אבל להרמב"ם, צ"ל דדין מזוג כשר לנסכים ולכן גזרו עליו משום סתם יינם ¹³. ולפי כל הנ"ל

¹¹ ולגבי יין קוסס, פקפקו האחרונים בשיטת הרמב"ם איך הוא מתייחס לדין יין קוסס. לפי דרכנו, שהרמב"ם לא זקוק כלל לסוגיא דב"ב צז: נראה דס"ל דדין קוסס כשר לנסכים. וכ"כ האבן האזל פ"ו מאיסור"מ ה"ט, דהרמב"ם פוסק כר' יוחנן דפליג בגמ' ב"ב על ריב"ל וסובר דאזלינן בתר הטעם ולא בתר הריח. אמנם, עי' בעמק ברכה ערך ניסוך המים אות ג' שצמצם המרחק בין הרמב"ם וסוגיית הש"ס וטוען דגם הרמב"ם סובר דדין קוסס פסול, עי"ש.

¹² וברור שהרא"ש שם בע"ז (פ"ג סי' יג) לא קיבל סברת הרמב"ם. הרי מבואר שם בע"ז ל. דדין מבושל לית ביה משום יין נסך גבי הסיפור עם שמואל ואלבט, וכמש"כ הרמב"ם לדינא (פי"א מהל' מאכ"א יא: ט). והרא"ש שם תמה על זה וז"ל "והדבר תמוה כיון שגזרו על יינן משום בנותיהן, וכי משום שהרתחו לא שייכא הך גזירה? ואי משום דלא בר ניסוך הוא, והלא יין מזוג נמי לאו בר ניסוך הוא? ואפשר לפי שהמבושל אינו מצוי כל כך ומילתא דלא שכחא לא גזרו ביה". הרי הרא"ש התייחס לאפשרות דיסוד גזירת סתם יינם תלויה בדיני נסכי ישראל, ושללה מפני הדין דדין מזוג.

¹³ ולפי שיטת הרמב"ם יוצא נפק"מ לדינא בעוד מקרה דסתם יינם, דהנה פסק הרמב"ם (פי"א מהל' מאכ"א ה"י) ד"הורו גאוני המערב שאם נתערב ביין ישראל מעט דבש או מעט שאור

שפיר יש לומר שהרמב"ם שולל שיטת הספרי מכל וכל, ורק אזיל לשיטתו כשפוסק בפ"י מהל' תמידין ומוספין ה"ז דמצוי לשפוך היין והמים מכלי אחת.

ד. מהלך שני ביישוב שיטת הרמב"ם:

הסבר האחרונים בדעתו

וכמה מן האחרונים נטו לדרך אחרת ליישב שיטת הרמב"ם בזה. טוען האור שמח (הל' מאכ"א יא: ט) דיש לחלק בין יין מזוג ברביעית הראשונה ליין מזוג במקרה שהיתה כבר רביעית יין חי. וז"ל האו"ש: "דבעי לנסכים רביעית ההין יין, צריך להיות זה השיעור חי: יין לבד פרי הגפן בלא שום דבר אחר. ואם נתמזג עם מים חסר מן השיעור, והוי כמביא פחות מרביעית יין"¹⁴. ומבואר לפי האו"ש, שהרמב"ם מחדש שהפסול דיין מזוג מוגבל אך ורק לרביעית הראשונה של היין ולא יותר מזה. וכדי לקבל סברא זו, צריך להעיר שהאו"ש ודעימיה מניחים ב' הנחות חשובות:

(א) הספרי, כשאומר "חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג", קאי רק על השיעור המינימלי כדי לצאת יד"ח הניסוך, דהיינו רביעית ההין. ובאמת פשיטא דיש לחלוק על הנחה זו, דיתכן דהספרי מכוון לכל תערובת דיין עם מים. ואולי, כוונת הספרי לחדש דאפי' תערובת כל שהיא מבטלת השם ד"יין חי" ודלא

הואיל ואינו ראוי למזבח הרי הוא כמבושל או כשכר ואינו מתנסך ומותר לשתותו עם הגוי". והקשה עליו הרמב"ן שם ע"ז ל. (ד"ה יין מבושל) שסברתו אינה נכונה, ואם כל הטעם דסתם יינם הוא משום בנותיהם של גוים מאי שנא כה"ג דתערובת יין ודבש? ועוד הק' עליו הרמב"ן דיתכן שחששו חז"ל משום ניסוך עכו"ם לע"ז שלהן, אבל דרכן בע"ז שלהן אינה תלויה כלל בדיני נסכי ישראל! דלמא הם מנסכים תערובת יין ודבש אע"פ שאין אנו מנסכים אותה! וכן הק' עליו הרשב"א שם. אבל הרמב"ם מניח נגד הנך ראשונים וס"ל דדיני סתם יינם קשורים בקשר הדוק לדיני נסכי ישראל, ולכן לא חששו לתערובת יין ודבש. ואכמ"ל.

¹⁴ וכן העלה בעל המרחשת (ח"א סכ"א) ביישוב שיטת הרמב"ם, וז"ל המרחשת: "ולדעתי נראה שהרמב"ם ס"ל דהא דיין מזוג פסול לנסכים לא משום שלפסול היין ע"י מזיגת המים אלא משום שחסר שיעור היין וכו'". וע"ע במקדש דוד סי' י ס"ק ו שהסיק כסברת האו"ש, וע"ע בקרית ספר (פ"י מהל' תמו"מ ה"ו).

כהאו"ש¹⁵. באמת, המנח"ח (מצוה ש"כ) כתב להדיא דיין מזוג לית ביה שם יין כלל. וז"ל המנח"ח: "והנה נ"ל דודאי ניסוך היין לא יצא דהוי ליה מזוג במים".

(ב) יש הנחה שנייה שהיא אולי מחודשת יותר. אם נאמר שיש היתר לדיין מזוג מצד עצם הדין כל זמן דיש רביעית יין חי, צ"ל דהרביעית הראשונה קובעת את ה"שם יין" שבו ומזיגת המים אח"כ אינה יכולה להפקיע חלות שם יין הזה. ודאי שאין זה פשוט, דיש לחלוק ולומר דאפי' במקרה שהרביעית הראשונה היא יין חי, אין זה קובע חלות שם יין שא"א להפקיע אותה. באמת, נראה שהאו"ש עצמו נחית להנחה זו וכתב להדיא "אע"ג דמן היין לא פקע שם יין". ובקטע אחר כתב עוד "כיון דמזוג, לא פקע תורת יין מיניה". האור שמח לא ביאר כלל טעם לדבר זה, ורק הניח שהוא סביר מצד הסברא הפשוטה¹⁶.

ואפשר דשיטת הרמב"ם מתורצת ע"פ דרכו של האו"ש ודעימיה. אבל כפי שהערנו, שיטתו מבוססת על ב' הנחות שאפשר לחלוק על כל אחת מהן בקלות. ואפי' אם נקבל ב' הנחות אלו, עדיין יש לתמוה עליו כמו שהק' המקדש דוד (סי' י סק"ו). וז"ל המקדש דוד: "אך עדיין יש לעיין. מ"מ, איך יוצא ידי ניסוך המים? דהא בכ"מ יין מזוג חשיב כולו יין ולא מים וכו'. ואע"ג דאיכא דברים דיין מזוג לא חשיבי לגבן יין, אבל יין מזוג שיחשב מים לא אשכחן וצ"ע"¹⁷. ושיטת הרמב"ם עדיין צ"ע.

¹⁵ ובפרט לפי דברי הריטב"א ב"ב צז: הנ"ל (מוכא לעיל בהע' 2) שפירש דכוונת דרשת הספרי בפר' פנחס דבעינן "כי היין", יתכן מאוד דאפי' תערובת כלשהי מפקיעה השם ד"יין חי" דאין זה עוד "כי היין". ושור"ר ב"אמבוהא דספרי" להג"ר יעקב יאסקאוויטץ וצ"ל ח"א עמ' 159 שיש להקשות עוד על הנחת האו"ש אם ננקוט כדרשת הספרי בפר' נשא. דאם ילפינן פסול מזוג מקרא ד"שכר" (ראה לעיל הע' 1), סביר מאוד דתערובת מים כלשהי מפקיעה ה"שם שכר" מן היין. וז"ל בעל האמבוהא דספרי: "דכיוון דיש בו תערובת מים לא הוי בכלל שכר" עי"ש.

¹⁶ ויש שיטה מקבילה להנחת האור שמח בחידושי הגרי"ז וצ"ל למס' זבחים עח: עמ' ר"א. שם דן הגרי"ז בשיטת הרמב"ם בסוגיין, והעלה דביין מזוג לשיטת הרמב"ם ע"כ דשם היין לא פקע מיניה. בהמשך המאמר, נדון עוד בדברי הגרי"ז הללו.

¹⁷ ויעוין במנח"ח הנ"ל מצוה ש"כ שמעלה אפשרות ההפוכה מהמקדש דוד. לדעת המנח"ח, פשיטא דלא יצא יד"ח ניסוך היין ככה"ג ומ"מ אפשר שיצא יד"ח ניסוך המים. וז"ל: "והנה נראה לי דודאי ניסוך היין לא יצא דהיין הוי ליה מזוג במים וכו' אך ניסוך המים כיון שיש ג' לוגין במים אף שמזוג עם יין אפשר שיצא ידי ניסוך המים".

ה. מהלך שלישי ביישוב שיטת הרמב"ם:

דין מיוחד בניסוך המים

ונראה לענ"ד להציע כאן פירוש חדש כדי לבאר שיטת הרמב"ם בהא דפסק בפ"י מהל' תמידין ומוספין ה"ז. אולי הרמב"ם לא פוסק נגד הספרי ומסכים שייך מזוג פסול ע"ג המזבח באופן כללי. ועוד אפשר, דהרמב"ם אינו מגביל הפסול דמזוג אך ורק לרביעית הראשונה, ודלא כההאחרונים הנ"ל. נראה לומר דפסקיו בענין זה מוגבל אך ורק להמקרה היחיד דניסוך המים יחד עם היין. והיינו משום דס"ל להרמב"ם דבעבודת הנסכים של חג הסוכות יש צירוף חזק בין עבודת ניסוך המים ועבודת ניסוך היין וחדא קיומא אית להו. ומשום דבגדרי עבודתן יש קיום משותף ומאוחד, ליכא פסולא דיינ מזוג.

כדי לבסס דברינו, שוב יל"ע בסוגיא דסוכה מח:.. דהנה איתא שם במשנה "ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין, א' מעובה וא' דק כדי שיהו שניהן כלין בב"א". ואע"פ שטעם הצורך ד"שניהן כלין בב"א" אינו מבואר בגמ', נראה מדקדוק לשונות הראשונים שהם מגדישים הצורך ל"שניהם כלין בב"א". והמאירי שם הרחיב בזה וז"ל: "והוי מכוונים שיהא המים והיין כלים משני הספלים כא', שניסוך המים היה נעשה בב"א עם ניסוך היין זה בספל שלו וזה בספל שלו". מבואר בלשון המאירי, דסברת הדין דשינוי גודל נקבי החוטמין הוי דעצם עשיית ניסוך המים והיין היה בב"א. וכן נמי איכא למידק מלשון הרמב"ם (הל' תמו"מ י:ו) וז"ל: "כל ד' ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח וכו' ועם ניסוך היין של תמיד של שחר היה מנסך המים לבדו". מבואר מדבריו דניסוך המים בחג היה דוקא באותה שעה של ניסוך היין דתמיד של שחר. והנו"כ התחבטו למצוא מקור לשיטת הרמב"ם בזה¹⁸, והלח"מ שם ציין הך דינא ד"שניהם כלים בב"א" המבואר אצלנו בסוכה מח:.. ומוכח מזה, דלהרמב"ם עצם דינא ד"שניהם כלים בב"א" הוא סברא לומר דשעת הקרבת המים היא באותה שעה של הקרבת היין.

ובביאור שיטת הרמב"ם בזה כתב המקדש דוד (ס"י סק"ד) דהצורך להקריב מים והיין בב"א הוי מספיקא דתדיר ומקודש. המקד"ד טוען, שמצד

¹⁸ עי' בכס"מ שם שהביא מהגמ' ביומא כו: ש"אין מנסכין מים בחג אלא עם תמיד של שחר, וכתב שם בכס"מ "ומשמע לרבינו דהיינו בשעת ניסוך היין".

תדירות פשיטא דיין עדיפא דהי נקרב בכל יום ויום. אבל מאידך, המים מקודשים משום שבאים דוקא מחמת הרגל. ולכן, משום דתדיר ומקודש הוי בעיא דלא אפשיטא¹⁹ צריך לנסכן בב"א. אבל לענ"ד נראה לפרש הענין באופ"א, ועל דרך מה שהעלינו לעיל. הטעם שיש הדגשה מיוחדת על הך דינא ד"שניהם היו כלין בב"א", והטעם דהרמב"ם סובר דזמן ההקרבה לשניהם הוי באותה שעה, היינו משום דבחלות עבודתן יש קיום משותף וצירוף מאוחד. ולפ"ז, הרמב"ם אזיל לשיטתיה בהא דפסק דאין פסול מזוג במקרה של ניסוך המים. ודוקא במקרה הזה, כאשר עצם הגדרת העבודה הוי אותו שם ניסוך, אין מקום לפסול מזוג.

ונראה שיש עוד להוכיח כדרכינו לפי מש"כ הרדב"ז (תמו"מ י:ז) לפרש שיטת הרמב"ם בסוגיין. וז"ל הרדב"ז: "ונ"ל דטעמו של דבר כיון דסוף סוף מתערבין ויורדין לשיטין". לכאורה דברי הרדב"ז סתומים ותמוהים ביותר. אם באמת יש פסול מסויים ליין מזוג לנסכים, מאי איכפת לן ש"סוף סוף מתערבין ויורדין לשיטין"? הרי בפשטות, עיקר עבודת הנסכים היא שפיכת היין או המים ע"ג המזבח, ומה שקורה אח"כ אינו מעלה ואינו מוריד כלל. וצ"ע.

ואפשר לומר בזה ג' פירושים. א', הרדב"ז שולל הנחתנו בענין יסוד עבודת הנסכים, וס"ל דעיקר חלות העבודה הוי בשעת ירידה לשיטין. ולכן, אם תערובת שע"כ קורה בשעת הירידה לשיטין אינה פוסלת את הניסוך, אין לחלק בין עצם הירידה להשפיכה הבאה לפנ"כ. ב', הרדב"ז מסכים דעיקר עבודת הנסכים הוי השפיכה ע"ג המזבח, אבל חידש הרדב"ז דיש חלות דין של "גמר העבודה" דהיינו הירידה לשיטין בתור "שלב-סופי" לעבודת הנסכים. ולכן, סובר הרדב"ז שאם אין חסרון בתערובת ב"שלב-סופי" של עבודת הנסכים, אין לחלק בין גמר העבודה לתחילת העבודה. ג', לפי מה שיצאנו לבאר בשיטת הרמב"ם, נראה שדברי הרדב"ז יותר מובנים. באמת, כל כוונתו לומר דהיות והיין והמים מתערבים יחד בירידה לשיטין, זהו סימן לדבר שאין שום פסול דיין מזוג בנסכי החג וכל תערובת לא חשיבא לן לענין זה. וע"ד מש"כ, סברא זו מובנת היטב. לדעת הרדב"ז, זה דין מיוחד בעצם היחס בין ניסוך המים לניסוך היין בחג הסוכות, וכמש"כ.

¹⁹ ע"י בסוגיא דובחים צ:--צא. שדנה בשאילה זו. באמת, הרמב"ם עצמו פוסק (פ"ט מהל' תמו"מ ה"ב) ש"היה לפניו תדיר ומקודש יקדים איזה מהם שירצה".

ויש להביא עוד ראייה לזה מסוגיא אחרת במס' סוכה אליבא דפרש"י. תנן במנשה סוכה נג: "ערב שבת שבתוך החג היו שם מ"ח (תקיעות)". ולקמן בגמ' (שם נד.) מבואר דנחלקו הת"ק וראב"י אם תקעו ג' תקיעות ע"ג המזבח בשעת זקיפת הערבה, או דתקעו ג' תקיעות כשהגיעו למעלה העשירית בין עזרת הנשים והעזרה. ואיתא שם בגמ' "ורבנן סברי כיון דתקע למילוי המים, ע"ג המזבח למה לי? הלכך למעלה עשירית עדיף". והביא שם רש"י ב' דעות בביאור סברת רבנן, וז"ל: "כל תקיעות הללו של שער העליון והתחתון ושער המים משום מילוי המים הוא, הלכך לערבה למה לי תקיעה וכו'. ואני שמעתי וכו' וה"ג לגבי מזבח, למה לי דתקע? הא תקע ליה בשעת ניסוך המים ט' לתמיד של שחר בשעת נסכים היו שאין אומרים שיר אלא על היין".

מבואר לפי הדעה שנייה ברש"י²⁰, דלפי הרבנן חובת התקיעה היתה בשעת הניסוך ולא רק בשעת המילוי. ומאי טעמא? כתב רש"י דהוי מדינא ד"אין שירה אלא על היין". אבל יש לתמוה, דלמה הדין הרגיל ד"שירה על היין" מחייב תקיעות על סדר ניסוך המים? מה הקשר בין האי להאי? ולכא' נראה שזה ראייה לדברינו, שאם נאמר שיש קיום משותף כשעבודות הנסכים באין בצירוף, סביר לומר דחובת התקיעות הרגילות על ניסוך היין מפאת "אין שירה אלא על היין" כוללת חיוב מיוחד לתקוע בשעת ניסוך המים ג"כ. ולכן, הראיה לרבנן דלא תוקעין ע"ג המזבח אתי גופא משום שכבר תקע בשעת ניסוך המים מדין הרגיל ד"אין שירה אלא על היין"²¹.

ויש להוסיף על זה. דאם רש"י מקבל יסוד דידן, נראה דרש"י אזיל לשיטתיה בעוד סוגיא בסוכה (נ:). שם איתא דנחלקו ר' יוסי בר' ורבנן אם החליל היה דוחה את השבת, ובביאור מחלוקתם איתא שם בגמ' "אמר ר' יוסף, מח' בשיר של קרבן. דר' יוסי סבר עיקר שירה בכלי ועבודה היא ודוחה את השבת, ורבנן סברי עיקר שירה בפה ולא עבודה היא ואינה דוחה את השבת".

²⁰ יש להעיר דרש"י עצמו מקשה על דעה זו, אבל כשנדייק היטב אינו שולל דעה זו באופן עקרוני. וז"ל רש"י: "וקשיא לי א"כ נפישן להו תקיעות דהא איכא הנך דתנן גבי זקיפות ערבה, או שמא זקיפת ערבה בעת שמוליכין המים למזבח היא". הנה רש"י לא חולק על עצם האפשריות שהתקיעות הוי משום חובת ניסוך המים, אלא דרק יש קושיא טכנית לדעה זו דלפי החשבון יש תקיעות מיותרות. ועוד, הרי רש"י עצמו מעלה אפשרות כדי לתרץ דעה זו דס"ל דהתקיעות על סדר הניסוך היו אותן תקיעות שבאו מדין הקפת הערבה.

²¹ מעין ראייה זו שמעתי ממור"ר הרה"ג מיכאל רונצווייג שליט"א כשהצעתי מקצת דברים אלו לפניו.

וכתב שם רש"י (ד"ה בשיר של קרבן) דחובת השירה בכלי לר' יוסי אתי מחמת ניסוך היין וגם מחמת ניסוך המים. וז"ל: "בחליל המכה לפני המזבח בשעת ניסוך המים (לפי גירסת הב"ח) והיין לתמיד של שחר וניסוך היין לתמיד של בין הערבים". הרי מבואר בהדיא לרש"י שחובת השירה הבאה מחמת ניסוך היין כדין כל תמיד של שחר כוללת חיוב חדש לשירה על ניסוך המים ג"כ²². ולפי הנ"ל דברי רש"י מובנים היטב, דבחג הסוכות חלות דין דניסוך היין נשתנה לקיום חדש שכולל כל נסכי היום. ובזה רש"י אזיל לשיטתו.

1. השלכות ע"פ היסוד הנ"ל

לפי היסוד שהצענו, נראה דכל קושיות האחרונים שהבאנו לעיל נגד שיטת הרמב"ם מיושבות שפיר. לעיל, ציינו לקושיית המנ"ח (מצוה ש"כ) שמקשה מצד א' דפשיטא דביין מזוג א"א לצאת יד"ח ניסוך היין דלית ביה שם יין. ומאידך, ציינו לקושיית המקד"ד (ס"י סק"ו) דביין מזוג א"א לצאת יד"ח ניסוך המים דלית ביה שם מים. אבל לענ"ד, לפי היסוד הנ"ל בשיטת הרמב"ם אין מקום לקושיות אלו. דלפי הרמב"ם, ברור דשם מים מיוחד ושם יין מיוחד קאי על מיוזג זה דבעיקר גדר עבודת הנסכים בחג הסוכות יש צירוף וקיום מאוחד לשניהם. ולכן, מקרה זה דייין מזוג עם מים בנסכי חג הסוכות הוי חריג לפסול הכללי של יין מזוג ועולה ע"ג המזבח. ונראה דזוהי כוונת הקרית ספר (הל' תמו"מ י"ו): "וז"ל: "ועם ניסוך היין של תמיד של שחר היה מנסך המים לבדן, דתרוויהו ניסוך הן. ואם עירה זה לתוך זה ונסך שניהם מכלי א' יצא דשם ניסוך חד הוא". ונראה שזה כמעט ראייה מפורשת למה שיצאנו לבאר בסוגיין, ולשון הקרי"ס מדויקת היטב – "דשם ניסוך חד הוא"²³.

²² נראה מלשון המאירי שהוא חולק על פירוש רש"י בזה. דהנה כתב המאירי בביאורו להמשניות בר"פ החליל (עמ' קעו במהדורת סופר) מהו הדין בשיר על הקרבן שהיה נוגע לחג הסוכות. וז"ל המאירי שם: "וענין חליל לקרבן הוא שעומדים לוויים על הדוכן בכל יום לומר שירה על הקרבן וכו' ופירושו במס' ערכין (י) שבשנים עשר יום בשנה היה חליל מכה לפני המזבח, בשעת ניסוך היין לתמיד של שחר ולתמיד של בין הערבים ואלו הם וכו' ובשמונה ימי החג". הרי פ' המאירי דחובת השיר בחליל היתה דוקא בשעת ניסוך היין ולא הזכיר כלל דינא דניסוך המים. ואין להקשות על שיטת רש"י מהסוגיא דערכין (י), דשם כתוב במשנה רק ש"בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח" ולא פירש המשנה דהיה דוקא בניסוך היין.

²³ לעיל בהערה 16 ציינו לחידושי הגרי"ז וצ"ל למס' זבחים (עח: עמ' ר"א ד"ה תוס'). שם כתב הגרי"ז לתרץ שיטת הרמב"ם דבהך מיוזג קאי "שם יין" וגם "שם מים" עליה. וז"ל הגרי"ז שם:

ולפי הנ"ל, אולי יש לעמוד על נקודה סופית. הגמ' בתענית (ב:-ג.) מביאה ב' דעות בעיקרון למקור דין ניסוך המים. לפי ריב"ב, יש רמז בקרא כדלהלן: "ריב"ב אומר נאמר בשני 'ונסכיהם', ונאמר בששי 'ונסכיה', ונאמר בשביעי 'כמשפטם'. הרי מ' י' מ' הרי כאן מים. מכאן, רמז לניסוך המים מה"ת". ושם (ג.) איתא "אמר ר' אחי אמר ריו"ח משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן, עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים הלממ"ס²⁴". אבל מבואר בספרי פר' פנחס פיסקא יב שיש שיטה שלישית בענין. וז"ל הספרי: "ר' נתן אומר 'הסך נסך שכר' למה נאמר? להביא ניסוך המים". לפי הפשטות, ר' נתן סובר שיש מקור מה"ת מיוחד לדין ניסוך המים שאינו מרמיזא דקרא ואינו הלממ"ס. ובאמת, נחלקו מפרשי הספרי בהבנת שיטת ר' נתן. בעמק הנצי"ב שם, יש ב' דעות אם שיטת ר' נתן אתי כפשטיה או דר' נתן גם לומד מרמז או מהלממ"ס²⁵. אבל נראה מפ' רבינו הלל שהוא הביין שיטת ר' נתן כפשטיה ודלא כהנצי"ב, וז"ל רבינו הלל: "דכי היכי דמנסכין יין הם, הכי מנסכין מים דהיינו בזיווג דמנסכין מים. דבשני ניסוכין הכתוב מדבר: אחד ניסוך היין ואחד ניסוך המים בזיווג".

ואם כנים דברינו, נראה שפירוש הר' הלל בשיטת ר' נתן מאוד מדויק. הרי לר' נתן, לא רק שיש מקור מיוחד מה"ת לדינא דניסוך המים,

"וע"כ דבאמת גם ביין מזוג יש שם מים על המים, והא דפוסל במקוה הוא משום דבמקוה הוי יין דבר הפוסל וכו' וכיון דעל יין מזוג יש עליהם שם יין, פוסל את המקוה". והגרי"ז לא ביאר טעם לזה, ורק העמיד דבריו דזהו הדין בע"כ. אבל לפי מש"כ יש לתת טעם להנחת הגרי"ז, דבנידון דידן מוכן מאוד הטעם דיש על המיזוג שם יין וגם שם מים.

ובגוף דברי הקרי"ס הנ"ל ד"שם ניסוך חד הוא", באמת יש לשאול ע"פ מש"כ הקרי"ס עצמו בהמשך. מדבריו מבואר דסברא זו מועילה רק להבין הטעם דיצא יד"ח ניסוך המים, אבל כדי להסביר למה יצא יד"ח ניסוך היין, הצריך הקרי"ס לומר דפוסל מזוג מצומצם רק לרביעית היין הראשונה כשיטת האור שמח פי"א ממאכ"א ה"ט ודעימיה. אבל לפי מש"כ, באמת צ"ע למה צריך סברא זו, דהרי לפי מש"כ הקרי"ס עצמו ד"שם ניסוך חד הוא" לכא' זוהי סברא מספיקה כדי להבין למה יצא יד"ח ניסוך היין, וצ"ע.

²⁴ הרמב"ם בפ"י מהל' תמו"מ ה"ו נוקט דהוי הלממ"ס. באמת, זה אחד מהמקרים היחידים שהרמב"ם בוחר לדוגמא להלממ"ס בהקדמה לפה"מ (עמ' י' במהדרת קאפח).

²⁵ ועי' בפירוש הספרי דבי רב להר"ד פרדו שכתב דגם ר' נתן אינו נתן מקור מיוחד, אלא דהוא רק לומד מרמז ג"כ וכמו שיטת ר"ע המובא בגמ' תענית ב:-ג. עיי"ש.

אלא דהלימוד הוי דוקא מאותו קרא שגם ילפינן מיניה ניסוך היין וכדכתיב "הסך נסך שכר". ויותר מזה, דלפי ר' הלל, ר' נתן מדגיש הדין דשני הנסכים באו 'בזיווג' כביכול וכלשון רבינו הלל: "א' ניסוך היין וא' ניסוך המים בזיווג". ולפי הנ"ל, נראה שיש להבין שיטת ר' נתן כפשטיה ודלא כהנצי"ב. לר' נתן, ברור שיש קיום משותף וחלות דין צירוף בין עבודת ניסוך המים וניסוך היין כשבאין ביחד. לכן, ילפינן שניהם מאותו קרא בתורה אע"ג דניסוך המים בא אך ורק בחג הסוכות וניסוך היין בא בכל יום ויום. ולשון הר' הלל מדייק בזה. שהוא דוקא מסביר שיטת ר' נתן כפשטיה, והוא גם מדגיש דהמים והיין באין 'בזיווג' וכמו שנתבאר.